संस्कृतम् (केन्द्रिकम्, कोड-सङ्ख्या - 322)
आदर्श-प्रश्नपत्रम्
कक्षा - द्वादशी (2025-26)

अवधिः - होरात्रयम् | **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** | **पूर्णाङ्काः - 80**

अवधातव्यम् -

1. अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।
2. **आन्तरिकविकल्पात्मकेषु प्रश्नेषु यद्यपि स्पष्टतया निर्देशः दत्तः अस्ति यत् केवलं प्रश्नद्वयम् अथवा प्रश्नत्रयम् इत्यादिकम् उत्तरं दातव्यं तथापि यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय निर्णयः कर्त्तव्यः।** यथा अनुवादकार्ये पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि षड् वाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्। **(अयं नियमः एकादश्यां कक्षायाम् अपि पालनीयः।)**
3. श्लोके नाट्यांशे वा पृष्टाः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः एतेषु प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरलेखन-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां च प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।
5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।
6. रचनात्मक-कार्ये वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।

	खण्डः - क **अपठितावबोधनम् - 10 अङ्काः**	
1.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतेन लिखत -**	**10**
	(अ) एकपदेन उत्तरत -केवलं प्रश्नद्वयम्	**2×1=2**
	(i) शिक्षितानाम् (ii) राघवः (iii) स्वाध्याये	
	(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - केवलं प्रश्नद्वयम्	**2×2=4**
	(i) राघवस्य अध्ययनं प्रति एतत् समर्पणम् अनुशासनं च तम् आदर्शच्छात्ररूपेण समाजे प्रतिष्ठापयति। (ii) सम्पूर्णया संलग्नतया परिश्रमेण च राघवस्य सर्वेषु विषयेषु उत्कृष्टः परिणामः भवति।	

	(iii) मित्राणि परिवारसदस्याः प्रतिवेशिजनाः च तस्य सफलतां प्रति गर्वम् अनुभवन्ति।	
	(इ) अनुच्छेदस्य समुचितं शीर्षकं लिखत। आदर्शच्छात्रः, शिक्षिताः बालाः, अध्ययनशीलता। अन्ये अपि शीर्षकाः भवितुम् अर्हन्ति।	1×1=1
	(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत -	3×1=3
	(i) (ख) प्रोत्साहितः (ii) (ग) राघवः (iii) (क) परिणामः	
	खण्डः - ख **रचनात्मककार्यम् - 15 अङ्काः**	
2.	**भवती सौम्या दिल्ली नगरे वसति। भवती एकस्यां पुस्तक-मेलायां भागं गृहीतवती। तदधिकृत्य सखीं तन्वीं प्रति लिखितं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखतु-**	10×½=5
	तिथिः- .... प्रिये सखि (i) **तन्वि!** सस्नेहं नमो नमः। अत्र कुशलं तत्रास्तु। सहर्षं संसूचयितुमिच्छामि यद् (ii) **गतमासे** अहम् उज्जयिन्याम् (iii) **आयोजितायाम्** एकस्यां विश्वपुस्तक-मेलायां (iv) **भ्रमणार्थं** गता आसम्। तत्र गत्वा मम व्यैयक्तिकः (v) **अनुभवः** एव परिवर्तितः। तत्र अनेकेभ्यः स्थानेभ्यः अनेके प्रकाशकाः समागताः आसन्। विविधविषयकानि (vi) **पुस्तकानि** अपि लभन्ते स्म। तत्रत्यः आकर्षकः दर्शनीयः च विषयः विज्ञान-प्रदर्शनी आसीत्। तस्यां प्रदर्शिन्यां सर्वेपि (vii) **विषयाः** संस्कृतेन प्रदर्शिताः आसन्। तत् सर्वं दृष्ट्वा (viii) **संस्कृतज्ञानं** प्रति मम श्रद्धा इतोऽपि वर्धिता। भवतीम् अहं बहु स्मृतवती। यदि भवति अभविष्यत् तर्हि अधिकः (ix) **आनन्दः** अभविष्यत्। अहं अनेन पत्रेण सह कनिचित् पुस्तकानि चित्राणि च प्रेषयामि अवश्यं पश्यतु तेन सर्वम् अवगमिष्यति। शेषं मिलित्वा चर्चयावः। पित्रोः चरणयोः मम (x) **प्रणामान्** निवेदयतु। भवदीया सखी, सौम्या	
3. अ	अधः प्रदत्तं चित्रम् आधृत्य पञ्चविंशतितः त्रिंशच्छब्दपरिमितैः शब्दैः अनुच्छेदमेकं लिखत -	5
	अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। **अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना भावप्रकटनं च अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति। व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं स्वबुदध्या निर्धारणं करणीयम्। मञ्जूषायां प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति। छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति अनिवार्यं नास्ति।	

	छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते।	
	अथवा	
आ	**अधः प्रदत्तं विषयम् आधृत्य पञ्चविंशतितः त्रिंशच्छब्दपरिमितैः शब्दैः अनुच्छेदं लिखत-**	
	अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।	
4. अ	**मञ्जूषाप्रदत्त-पदसहायतया अधोलिखितां कथां पूरयत -**	**10×½=5**
	पुरा हिरण्यकशिपुः (i) **नामकः** एकः अहङ्कारी बलिष्ठः च (ii) **राक्षसराजा** अभवत्। सः दैत्यश्चराचरः वर्षसहस्राणि निराहारो ह्यधः शिरः (iii) **परिश्रमेण** परम-तपसा च ब्रह्मदेवं (iv) **प्रसन्नम्** कृत्वा वरमयाचत। ततः ब्रह्मा तस्मै विशिष्टं (v) **वरम्** अयच्छत्- न मनुष्यैः न पशुभिः न दिवा न रात्रौ न गृहे न बहिः न (vi) **शस्त्रेण** नास्त्रेण च मृयेत। अनेन वरेण हिरण्यकशिपुः अजेयः अभवत्। सः देवताः (vii) **पराजित्य** सर्वत्र स्वाधिपत्यम् अस्थापयत्। (viii) **भगवान्** विष्णुः हिरण्यकशिपोः परमशत्रुः आसीत्, यतः विष्णुः (ix) **हिरण्यकशिपोः** भ्रातरं हिरण्याक्षं हत्वा लोकान् रक्षितवान्। तस्मात् (x) **राज्ये** सर्वत्र विष्णोः पूजा नामस्मरणं भजनं च तेन निषिद्धम्। **अथवा**	
आ	**अधोलिखिते संवादे मञ्जूषायाः सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयत -**	
	माधवः - मित्र! भवान् क्रीडनाय वाटिकां न आगच्छत्। अपि गृहे सर्वं कुशलम्? रामः - (i) **आम् मित्र! गेहे सर्वं कुशलमेव।** माधवः - तर्हि किमर्थं नागच्छत्? रामः - (ii) **वयं गृहे न आस्म, सर्वेऽपि भ्रमणार्थं वाराणसीम् अगच्छाम।** माधवः - अहो! वाराणसीं सर्वे परिवारजनाः अगच्छन्। बहूत्तमम्। किं किं दृष्टम्? रामः - (iii) **सर्वप्रथमं तु गङ्गास्नानं कृतं पश्चात् च विश्वनाथदर्शनम् अकुर्म।** माधवः - वाराणस्याः विषये बहुधा श्रुतम् अस्ति। किम् अन्वभत् तत्र भवान्? रामः - आनन्दप्रदं नगरं तत्, सर्वेऽपि तत्र चिन्तारहिताः हरहरमहादेव इति वदन्तः व्रजन्ति। माधवः - अहो! अद्भुतं खलु तद् दृश्यम्। किं सायङ्कालस्य गङ्गाघट्टस्य दृश्यम् अवालोकयत्? रामः - (iv) **सत्यम्, अद्भुतं दृश्यं भवति तत्र यदा गङ्गारती भवति तदा जनाः सर्वत्र घट्टे उपविश्य आनन्दिताः भवन्ति।** माधवः - सत्यं वदति, अहम् अत्र विवरणं स्नुत्वैव आनन्दितः भवामि। रामः - भवान् अपि कादापि गच्छतु यतोहि वस्तुतः दर्शनीयं स्थलं तत्। माधवः - (v) **आम् मित्र! परिवारसदस्यैः सह विमर्शं कृत्वा योजनां करिष्यामि। धन्यवादः।** रामः - स्वागतम्, पुनर्मिलामः राम राम!	

	खण्डः - ग **अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 20 अङ्काः**	
5. अ	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत-**	4×1=4
	(क) वेदम् अनूच्य **आचार्यः + अन्तेवासिनम्** अनुशास्ति। (ख) **शैशवेऽभ्यस्त**विद्यानाम्। (ग) तस्य एव वचनात् **भवदभिषेको** निवृत्तः। (घ) अथ क्षणाभ्यन्तरं पुनः स एव **पादध्वनिः + अश्रावि** इति। **अथवा**	
आ	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत-**	4×1=4
	(क) **विनिर्मितं छादनम्** अज्ञतायाः। (ख) पुरा धाराराज्ये सिन्धुल-सञ्ज्ञो राजा चिरं प्रजाः **परि+अपालयत्** (ग) कोकिलानां मधुरवचांसि श्रुत्वा कस्य **यूनो हृदयम्** उत्कण्ठितं न भविष्यति (घ) दया **भूतेषु + अलोलुप्त्वं** मार्दवं ह्रीरचापलम्।	
6.	**अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितं समस्तपदं विग्रहवाक्यं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत -**	4×1=4
	(i) (ख) शासनस्य पश्चात् (ii) (ग) एकं शरीरं तस्मिन् (iii) (क) आकारसदृशप्रज्ञः (iv) (घ) त्रयाणां वर्गाणां समाहारः तम्	
7.	**अधोलिखित-वाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा समुचितं रूपं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चिनुत -**	4×1=4
	(i) (घ) प्रष्टव्याः (ii) (क) विद्या + मतुप् (iii) (ख) अवेक्ष्यमाणे (iv) (ग) वसुमत् + ङीप्	
8.	**समुचितं विभक्तियुक्तं पदं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा रिक्तस्थानपूर्तिं कृत्वा लिखत -**	4×1=4
	(i) (ग) **आचार्याय** प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुः मा व्यवच्छेत्सीः । (ii) हा धिक! (घ) **अस्मान्** अविज्ञाय उपालभसे। (iii) (ख) **शिवप्रसादेन**. भोजः जीवितो भविष्यति। (iv) (क) **भोजनस्य** अन्ते वारि विषापहम्।	
9. अ	**वाच्यानुसारं समुचितैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं लिखत-**	4×1=4
	रामभद्रः - भोः! नारायण! (i) **श्यामेन** अधुना कुत्र गम्यते?	

	नारायणः - किं न जानासि त्वम्? सः पठनाय (ii) **विदेशं** गच्छति। **रामभद्रः** - तेन गृहं पुनः कदा (iii) **आगमिष्यते**? **नारायण** - निश्चयेन अध्ययनं समाप्य एव (iv) **सः** गृहं प्रत्यागमिष्यति। अथवा	
आ	वाच्यानुसारं समुचितैः पदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितानि वाक्यानि लिखत-	
	(i) किं तेन सः **ज्ञायते** ? (ii) **अहं** न जानामि। (iii) गुरुः सर्वान् **शिष्यान्** पाठयति। (iv) शिष्यैः ध्यानेन **पाठाः** पठ्यन्ते।	
	खण्डः - घ भागः - I **पठितांशावबोधनम् - 25 अङ्काः**	
10.	अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) दौवारिकेण/प्रहरिणा (ख) स्कन्धे (ग) तापदुर्गदौवारिकः	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) क्षम्यतामेष आगच्छामि, आगत्य च निखिलं निवेदयामि" इति कथयन् द्वादशवर्षेण केनापि भिक्षावटुनानुगम्यमानः कोऽपि काषायवासाः धृततुम्बीपात्रः भव्यमूर्तिः संन्यासी दृष्टः। (ख) द्वौवारिकः साक्षेपमवोचत्- "क एष मामनुत्तरयन् मुमूर्षुः समायाति बधिरः? (ग) प्रभुवर्याणामादेशो यद् दौवारिकेण प्रहरिणा वा त्रिःपृष्टोऽपि प्रत्युत्तरमदद् हन्तव्यः इति	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) द्वौवारिकः (ख) प्रभुवर्याणाम् अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) संन्यासी (ख) वदसि	
11.	अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) विधात्रा	

	(ख) मौनम् (ग) विभूषणम्	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) विधात्रा स्वायत्तमेकान्तगुणं मौनं विनिर्मितम्। (ख) सर्वविदां समाजे मौनं विभूषणम्। (ग) अपण्डितानां विभूषणं मौनम्।	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) छादनम् (ख) अपण्डितानाम् अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) विनिर्मितम् (ख) विधात्रा	
12.	अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत -	5
	I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×½=1
	(क) गृहस्थाश्रमप्रयोगशालायाम् (ख) शत्रुजितः (ग) कुण्डला	
	II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	2×1=2
	(क) ऋतध्वजः प्रष्टुमुत्सहते यत् किं गन्धर्वराजविश्वासु-महाभागाः अपि स्वपत्नीं युधिष्ठिर इव हारितवन्तः। हरिश्चन्द्र इव विक्रीतवन्तः? (ख) एकस्य अपराधेन सर्वा जातिः दण्ड्या इति मदालसायाः विचित्रो न्यायः। (ग) दुर्लभो जनः ईदृशः यः गृहस्थप्रयोगशालायां स्वपत्न्यै स्वतन्त्रतां दद्यात्।	
	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -	2×1=2
	(क) नारी (ख) स्वतन्त्रताम् अथवा	
	(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (क) ऋतध्वजाय (ख) अहम्	
13. अ	अधोलिखितस्य पद्यस्य भावार्थं मञ्जूषाप्रदत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत -	3×1=3
	भावार्थः - राजा दिलीपः ज्ञाने सत्यपि मौनं (i) **धारयति**, शक्तौ सत्याम् अपि	

	(ii) **अपराधान्** क्षमां करोति, महान्तं त्यागं कृत्वा अपि स्वकीयां (iii) **प्रशंसां** न करोति। एवं राज्ञः दिलीपस्य गुणाः गुणानुसारित्वात् सहोदराः इव सन्ति। **अथवा**	
आ	**प्रदत्त-भावार्थत्रयात् शुद्धं भावार्थं चित्वा लिखत-**	
	(i) त्रिविधं नरकस्येदम्। (ख) नरकस्य द्वारं त्रिविधम् उक्तम् अस्ति। (ii) मान्धाता च महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः। (क) सत्युयुगस्य आभूषरूपः राजा मान्धाता अपि मरणं प्राप्तवान्। (iii) भूत्यै न प्रमदितव्यम्। (ग) धनसम्पदैश्वर्याय कल्याणाय च प्रमादः (आलस्यम्) न करणीयः।	
14.	**अधोलिखित- श्लोकस्य प्रदत्ते अन्वये रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत -**	**3×1=3**
	अन्वयः- दैवी (i) **सम्पत्** विमोक्षाय आसुरी (च) (ii) **निबन्धाय** मता (अतः) पाण्डव ! मा शुचः (यतः) दैवीम् सम्पदम् (iii) **अभिजातः** असि।	
15. अ	**'क' स्तम्भस्य वाक्यांशस्य 'ख' स्तम्भस्य वाक्यांशेन सह मेलनं कुरुत -**	**4×1=4**
	'क' स्तम्भः — **'ख' स्तम्भः** (क) यस्याः शक्रसमो भर्ता — (घ) मया पुत्रवती च या। (ख) सेतुर्येन महोदधौ विरचितः — (ग) क्वासौ दशास्यान्तकः। (ग) यदि ते कर्मविचिकित्सा — (क) वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्। (घ) दानं दमश्च यज्ञश्च — (ख) स्वाध्यायस्तप आर्जवम्। **अथवा**	
आ	**अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारं शुद्धम् उत्तरं चित्वा लिखत -**	
	(क) यान्यस्माकं **सुकर्माणि** तानि त्वयोपास्यानि। (ख) शरीरे **रिपुः** प्रहरति हृदये स्वजनस्तथा। (ग) त्वया भोजो भुवनेश्वरी-**अरण्ये** रात्रौ हन्तव्यः। (घ) आसुरीं योनिमापन्ना **मूर्खाः** जन्मनि जन्मनि।	
	खण्डः - घ भागः - ii **सामान्यसंस्कृतसाहित्यपरिचयः 10 अङ्काः**	
16.	**अधोलिखित-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत- (केवलं प्रश्नत्रयम्)**	**3×1=3**
	(क) "श्रीमद्भगवद्गीतायाः" **कार्याकार्यव्यवस्थितिः** पाठः सङ्कलितः। (ख) " मातुराज्ञा गरीयसी " इति पाठः **प्रतिमानाटकात्** सङ्कलितः। (ग) " पुरन्ध्रीपञ्चकम्" इत्यस्याः रचनायाः लेखिका **आचार्यावेदकुमारीघई**।	

	(घ) "नैकेनापि समं गता वसुमती" इत्यस्य पाठस्य सन्दर्भग्रन्थः भोजप्रबन्धः।	
17.	**मञ्जूषायाः समुचितं पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत - (केवलं प्रश्नत्रयम्)**	3×1=3
	(क) महाकाव्ये न्यूनातिन्यूनम् **अष्ट** सर्गाः भवन्ति। । (ख) उदिते **नैषधे** काव्ये क्व माघः क्व च भारविः। (ग) रघुवंशम् इति महाकाव्यं **कालिदासेन** विरचितम्। (घ) सर्गबद्धा रचना **महाकाव्यं** कथ्यते।	
18.	**समुचितं मेलयित्वा लिखत -**	4×1=4
	भाग क — **भाग ख** (क) श्रीहर्षः — (घ) नैषधीयचरितम् (ख) प्रतिमानाटकम् — (क) भासः (ग) भरत-मुनिः — (ख) नाट्य-शास्त्रम् (घ) अभिज्ञानशाकुन्तलम् — (ग) कालिदासः	

--------00000-------